

مجمع الادوار

نوبت دوم: تألیف النغم

(توری موسیقی قدیم ایران، توری موسیقی غربی)

تألیف و تتبع مهدیقلی هدایت

بازنویسی شهاب منا

سرشناسه	مینا، شهاب، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	مجمع الادوار/ تألیف و تتبع مهدی قلی هدایت، بازنویسی شهاب مینا.
مشخصات نشر	تهران: تخنیاکگر، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	ج ۳: مصور، پارتیسیون.
شابک	دوره: ۱-7-94951-622-978 ج ۱: 1-3-94951-622-978 ج ۲: 2-4-94951-622-978 ج ۳: 3-4-94951-622-978
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا
منبرجات	ج ۱: احوال النغم (فیزیک صوت، فواصل) ج ۲: تألیف النغم (تنوری موسیقی قدیم ایران، تنوری موسیقی غربی) ج ۳: در تحقیق وضعیت حاضره (تنوری موسیقی دستگاهی) به انضمام رساله ابجدی در کتابت موسیقی.
موضوع	موسیقی ایرانی -- دستگاه‌ها Music, Iranian - Dastgah* موسیقی ایرانی -- پارتیسیون Music, Iranian - Scores and parts* نت موسیقی Musical notation
شناسه افزوده	هدایت، مهدیقلی، ۱۳۲۲-۱۳۳۴.
رده‌بندی کنگره	ML ۳۴۴
رده‌بندی دیویی	۷۸۹/۱۶۴
شماره کتابشناسی ملی	۸۹۷۴۲۹۳
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبا

فهرست مطالب

۹	شرح حال مهدی قلی هدایت، ملقب به مخبر السلطنه
۱۱	مقدمهٔ بازنویس
۲۱	فهرستی از واژگان و اصطلاحات به کار رفته در متن نوبت دوم مجمع‌الادوار نوبت دوم (تألیف النغم)
۳۵	[درآمد]
	نغمهٔ اولی: در تحقیق ادوار
۳۷	گوشهٔ اول- در بیان ذوالاربع
۳۸	گوشهٔ دوم- در ذوالخمسات
۳۹	گوشهٔ سوم- در ترکیب ذوالکل و بیان انواع
۴۰	گوشهٔ چهارم- در بیان ادوار
۴۲	گوشهٔ پنجم- در ذکر طبقات
۴۵	گوشهٔ ششم- در تشخیص دوایر بابعاد و ذکر دوایر اصول
۴۸	گوشهٔ هفتم- در ذکر آوازاها و شعبات
۴۸	گوشهٔ هشتم- شعبات
۵۴	گوشهٔ نهم- در تقدیم و تأخیر
۵۷	گوشهٔ دهم- در اشتباه ابعاد بیکدیگر
۵۷	گوشهٔ یازدهم- در تشارک نغم ادوار
۶۰	گوشهٔ دوازدهم- در مناسبت پردها [پرده‌ها] و آوازاها و شعبات با همدیگر
۶۱	گوشهٔ سیزدهم- در بیان عود کامل و ذکر اسامی دساتین
	پروانهٔ اول: در ایقاع و ادوار ایقاعی در چند پرده
۶۷	پردهٔ اول
۷۱	پردهٔ دوم
۷۱	پردهٔ سوم

۷۲	پرده چهارم - قاعده دخول در تصانیف (تالیفات)
۷۳	پروانه دوم: در بیان اصناف تصانیف
۷۷	پروانه سوم: در اصوات
۷۸	پروانه چهارم: در ترجیع
۷۹	ذیل: در طریق تحریر الحان
۸۰	جدول
۸۰	مطلع
۸۰	اعاده بطریق جدول
۸۱	تشبیعیه، اعنی بازگشت
۸۱	اعاده تشبیع بطریق جدول
۸۱	تقطیع
۸۲	اعاده
۸۳	تالیف در حسینی، نقل از مقاصد عبدالقادر (لکن صبح و کل اشراق)
۸۵	مستزاد
۹۰	پرده‌ها
۹۰	آوازه‌ها
	نغمه ثانیه: ادوار جدیدة فراهنگی
۹۳	درآمد / تاریخچه
۹۹	گوشه اول - حروف نقطه
۱۰۱	گوشه دوم - در بیان اتفاق نغمات (هازمونی)
۱۰۳	گوشه سوم - دوایر جدیده در سلسله مستویه
۱۰۴	گوشه چهارم - در طبقات (طنالیطه)
۱۰۶	گوشه پنجم - اشتراک النغم
۱۰۶	گوشه ششم - در تسمیه نغمات و ابعاد
۱۰۸	گوشه هفتم - امعان نظر در ابعاد لحنیه
۱۱۰	گوشه هشتم - در قلب ابعاد
۱۱۲	گوشه نهم - در جموع (اکزرد)

- ۱۱۶----- گوشهٔ دهم- جموع رباعی
- ۱۱۹----- گوشهٔ یازدهم- توضیح ترکیبات جمعی
- ۱۲۱----- گوشهٔ دوازدهم- در قلب جموع
- ۱۲۳----- گوشهٔ سیزدهم- در تکرار نغمات، حذف بعضی آنها، وضع، حل و عقد نواقص جموع
- ۱۲۴----- گوشهٔ چهاردهم- در اساس انتقالات (مُودولاسیون)
- ۱۳۰----- گوشهٔ پانزدهم- الف قوی و مدلتین خالی از ممیزند
- ۱۳۱----- پروانه- در ایقاع (مِزُور)
- ۱۳۵----- ترجیع‌بند و نت تصنیف «چه بود از بازگشتی در بهاران»، تصنیف مؤلف
- ۱۳۹----- فهرست نوبت دوم

فهرستی از واژگان و اصطلاحات به کار رفته در متن نوبت دوم مجمع‌الادوار

حرف الف	ا ث ق ل: بم
آخرد: خانه آخر قطعه پیشرو	احد: زیر
آلترسیون: عدول نغمه است بمقدار بقیه بطرف احد یا ثقل برای حفظ بعد در انتقالات طبقاتی چنانکه در جموع ثلاثی و رباعی ملاحظه می‌شود.	ادوار پلاگال: دوایر پلاگال را به همان اسامی اطانتیک خوانده‌اند با تقدیم لفظ هیپو به معنی زیر دست: هیپویونی، هیپودوری، هیپولیدی و غیره. نغمه چهارم ادوار پلاگال نغمه اولای ادوار اطانتیک و در حقیقت ادوار پلاگال طبقات ادوار اطانتیک است که هنوز در سرودهای کلیسایی در کارند.
آواز سرد: مقام یک آواز است و هر مقام دو شعبه (به نقل از ابواسحاق موصلی)	ادوار ضروب: نزد عرب شش نوع است: ثقیل اول، ثقیل ثانی، خفیف ثقیل، ثقیل رمل، رمل، خفیف رمل
آوازیات سه: آوازهای شش‌گانه، شامل گواشت، گزنی، سلمک، نوروز صبا، مایه و شهناز.	ادوار اطانتیک: لیدی، یونی، فریژی، انولی، دوری، میکسولیدی
آواز درگاهی: اهل عجم آوازی را که قوت حدت آن آواز باشد تا «که»، که بعد ذوالکل و الازبع است. آواز درگاهی خوانند و در چنان آواز تحریر بسرت باشد و در بقیه اصطلاحات داشته‌اند.	ادوار ایقاعی: ترکیبات اتانین که به روایت عبدالقادر مراغی در مقاصد الانحان هشت دایره است: ثقیل، خفیف، چهار ضرب، ترکی اصل، مخمس، راه‌کرد، رمل، هزج
آواز غنه: (غنه: آواز در بینی / گرفتگی در آواز / تحریری است از موسیقی که در هنگام غنا و سرآیدن به خویشوم بینی و دماغ ادا کنند).	استطی: زیباشناسی
انسانا کردن / ساختن	استعجاب: تعجب کردن / در شگفت شدن
ابعاد لحنیه: فواصل ملودیک	اسفل: پایین‌تر، متضاد اعلی
ابعاد مستوی: فواصل سیستم اعتدال مساوی	اشتباه: شبیه شدن، مانند چیزی شدن / چیزی یا کسی را بجای چیزی یا کسی گرفتن
انساع: باز شدن	اشتمال: شامل شدن / فرا گرفتن
انتر: تمام‌تر / کامل‌تر	اصبع: انگشت دست یا پا (جمع: اصابع)
اتفاق نغمات: هارمونی	اصطحاب: شد: کوچک

اصطحاب معهود: کوک متداول

اصناف تصانیف: فرم‌شناسی

اصول: نغمات هفتگانه را «...د...د...زح...یا...»
 یدیه یح «اصول گوئیم (معادل دو، ری، می، فا،
 سل، لا، سی بمل، دو)» نغمات هفتگانه که
 لحنی از آن ترکیب شود اصول گوئیم. / از ادوار
 ملائمه دوازدهگانه چهار دایره را اصول گویند و
 بقیه را فروع. و اصول مقامات دوازدهگانه عشاق
 و راست و حجاز و حسینی است.

اعنی: مُرادم اینک / یعنی

افاده: فایده گرفتن / کسب فایده کردن

اقتران: پیوستگی

اقوی: قوی‌تر

اکبر: فاصله بزرگ

آلسنه: زبان‌ها

اخرالوتار: وتیری است که در ضرب ناخن
 بدان خورد.

امعان نظر: غور / ژرف‌نگری / توجه / تعمق /

تدقیق

انامل: سرانگشتان

انباز: همتا / مانند / مثل

انتقالات: مدولاسیون

انشاد: شعرخواندن / سرودن

انف: شیطانک («طرف بینی است.»)

انقلاب: معکوس کردن / وارونگی

ایقاع: وزن

ایقاع موصل: آنست که نقرات آن درازمنه
 متساویه باشد.

ایقاع مفصل: آنست که نقرات آن متفاصله
 باشند.

حرف ب

بحور: چون از هر یک از نغمات دایره (ذوالکلن)
 ذوالاربع را شروع کنند. پنج ذوالاربع بیرون
 آید که آنها را بحور نامند. بحور را شد نیز
 خوانند.

بُعد کروماتی: نیم‌پرده کروماتیک

برلیما: چون بُعد «ن» را از «ک» فصل کنیم، این
 مقدار را برلیما گوئیم که کمتر از $\frac{10}{16}$ است.

برمایه: درجه دوم گام / سوتنیک

بسیط: قطعه‌ای باشد مفرد بر شعر عربی به دور
 ثقیل اول یا ثانی یا ثقیل رمل. هر قطعه‌ای را
 که از نوبت جدا کنند بسیط بود.

پشتاب: Presto

بطوه: آهستگی، درنگ، کندی (متضاد سرعت)

بطیء: مقابل سریع، یعنی کُند

بعض دون بعض: برخی کمتر از برخی دیگر

بعیدالقرابه: دور از هم

بواقی: جمع باقی

بیت‌الوسط: میان‌خانه / صوت (نک. صوت)

حرف پ

پایه (مایه): نغمه اصلی (در مقابل نت
 هارمونیک)

پایه ضرب: کسر صدر قطعه / میزان نما

پرده: دوازده مقام است و چون ادوار ملائمه را از
 نودویک دایره بدان اسامی خوانند، رفته‌رفته
 دوایر مزبوره را نیز پرده و مقام گفتند. دوایر را
 علی‌الاطلاق، اعراض ملائم و غیرملائم، پرده
 نگویند. پرده دوایر دوازدهگانه ملائمه است.

پیانو پوآن دُرگ / باشد که نت اول یا پنجم گمرا از آکورد درجه اول گام در قسمت بم هر خطی قسمتی از ملودی ادامه دهند تا به گام اول برگردند و آنرا بفرانسه پوآن دُرگ گویند و مایریز خوانیم. در واقع حکم دم‌گیر دارد در همراهی با سورنا.

پیشرو نام یک فرم موسیقایی در موسیقی قدیم ایران و آن از اشعار و ابیات خالی بود و مشتمل بر چند یا چندین خانه باشد.

پیوسته به اتفاق اول: نغماتی را که در دو مزمو (نت هارمونیک) اشتراک داشته باشند پیوسته با اتفاق اول گوئیم.

پیوسته به اتفاق ثانی: نغماتی را که با نغمه ثانی در اتفاق اول باشند پیوسته با اتفاق ثانی گوئیم.

پیوند اشتراک نغمات را در مزمو (نت‌های هارمونیک) پیوند گوئیم.

حرف ت

تباين: اختلاف / تمایز / تفاوت

تثلیث: تریوله (اجرای سه نت در زمان دو نت)

تجسیمه / **فروع**: نغمات بیت نت‌های هفتگانه (نت‌های نیم‌برده و ربع‌برده)

تخمیس: کوئینتوله / پنج بر چهار / کنطول

ترانه: سومین قطعه «نوبت مرتب». در ترانه شرط بوده است که اگر در دور ثقیل اول یا ثقیل ثانی باشد، باید که از نقره سابع دخول کنند و اگر در دور ثقیل رمل باشد، در نغمه و نقره بهم دخول کنند.

تریبع: کوارتوله / چهار به سه / کاپریول

ترجیع: آنست که بروتری بنقرات مضراب سیر نغمات کنند.

ترعید: نقراتی که زمان آنها کمتر از زمان «ا» باشد.

تسدیس: سیکستوله

تشارک: با هم شریک کردن

تشیبیه: بازگشت / نام یکی از قسمت‌های غزل (نک، غزل)

تضعیف: دوبرابر کردن، مضاعف کردن (متضاد تنصیف)

تطویل بلاطائل: به درازا کشاندن بی‌سود

تقدیر: اندازه گرفتن / تعیین قدر و مقدار

تقدیم و **تأخیر**: انتقال بطرف ثقال (نت‌های بم) و برگشتن بطرف حوآذ (نت‌های زیر)، آنجا که تغییر در نغمه حاصل می‌شود انتقال بطرف ثقال را تقدیمات و عکس آنرا تأخیرات نامیده‌اند.

تک‌آهنگی: هوموفونی

تکیه: نغمه عمده (قوی) // نت آکسان دار / مؤلف آنرا با الف خنجری (ا) بالای سرنت نشان داده است.

تلحین: به آواز خوش خواندن

تلطف: نرمی / لطف

تمام: فاصله درست

تنصیف: نصف کردن

حرف ث

ثالثه: فاصله سوم گام (از تنیک) // تیرت

ثامنه: فاصله هشتم گام (از تنیک) // نویم

ثانیه: فاصله دوم گام (از تنیک) // سیکند

جمع ذوالسبع مستزاد: آکورد هفتم بزرگ با
پنجم افزوده

جمع ذوالسبع منقوص: آکورد هفتم کوچک
و پنجم کاسته

جمع ذوالست: معکوس اول آکورد پنج (6)

جمع ذوالتسع کبیر: آکورد نهم نمایان بزرگ

جمع ذوالتسع صغیر: آکورد نهم نمایان کوچک

جمع طبقه دوم لئین: آکورد نهم کوچک با

پنجم کاسته که بر درجه دوم گام مینور

قرار می‌گیرد.

جموع: آکورد / در اینجا مقصود از جموع

نغمات چند است که متفقاً استنطاق شوند.

جموع ثلاثی / جمع ثلاثی: آکورد سه صدایی /

آکورد پنجم

جموع رباعی / جمع رباعی: آکورد چهار صدایی /

آکورد هفتم (ذوالسبع)

جموع خماسی / جمع خماسی: آکورد پنج صدایی /

آکورد نهم (ذوالتسع)

جنس: صاحب ادوار ذوالاربعی را که به سه

فاصله تقسیم شده باشد جنس خوانند و آن را

به قوی و لئین تقسیم کند (نک. نوبت دوم)

جنس قوی: ذوالاربع دارای دو فاصله طنینی

جنس قویه ذوالمدتین اثقل: دانگ با فواصل

ب ط ط

جنس قویه ذوالمدتین احد: دانگ با فواصل

ط ط ب

جنس قویه ذوالمدتین منفصل: دانگ با

فواصل ط ط ب ط

جنس لئین: ذوالاربع دارای یک طنینی و دو مجتّب

جنس لئینه منتظم هابط: دانگ با فواصل ج ج ط

ثقیل الهزج: در ایقاع مؤصل اگر زمان نقرات
«د» باشد، آنرا ثقیل الهزج نامند.

ثوابت: نغمه‌های «ا ح یه یح» (معادل دو، فا،

سی بمل، دو) را که در هشت قسم دایره

موجودند ثوابت گویند، بقیه را متبدلات.

حرف ج

جدول: قسمت اول قطعه غزل (نک. غزل)

جنس: لمس

جمع: قدا جمع ترتیبی از نغمات را می‌گفته‌اند

که تالیف لحنی از آنها می‌شده است (زمینه).

در اینجا مراد از جمع نغمه‌ای چند است که

باتفاق جنس شوند (آکورد) و اساس هارمونی

بر آنهاست.

جمع ثلاثی اصغر (لئین): آکورد پنجم مینور

جمع ثلاثی اکبر (قوی): کبیر: آکورد پنجم ماژور

جمع ثلاثی مستزاد: آکورد پنجم افزوده

جمع ثلاثی منقوص: آکورد پنجم کاسته

جمع ذوالاثنین: معکوس سوم آکورد هفت (2)

جمع ذوالاربع و الست: معکوس دوم آکورد

پنج (4)

جمع ذوالخمس و الست: معکوس اول آکورد

هفت (5)

جمع ذوالثلاث و الاربع: معکوس دوم آکورد

هفت (4)

جمع ذوالسبع اصغر: آکورد هفتم کوچک

جمع ذوالسبع اکبر: آکورد هفتم بزرگ

جمع ذوالسبع فایقه (جلی): آکورد هفتم نمایان

جمع صغیر الثلاثی کبیرالسبع: آکورد هفتم

بزرگ و کامل کوچک

مجمع‌الادوار، تألیف و تتبع مهدی‌قلی هدایت (۱۳۳۴-۱۳۴۲ش)، اثری است نظری که در سه نوبت (بخش) تدوین شده است. نوبت دوم شامل دو قسمت است؛ در قسمت اول که دربارهٔ تئوری موسیقی قدیم (پیشادستگاهی) ایران است هدایت اطلاعات چند رسالهٔ دورهٔ اسلامی را در باب ادوار و مقامات، ایقاع و ادوار ایقاعی (وزن)، اصناف تصانیف (فرم‌شناسی)، انواع صوت انسانی، و ترجیع (تکرار نقره بر یک وتر) گردآوری، تلخیص و مقایسه کرده و طریق تحریر الحان (نت‌نویسی ملودی‌ها) را به روش قدماطی جدول معرفتی می‌کند و در مبحث پایانی، مستزاد، به ذکر اشعار شعرای متقدم و مؤلف که در آنها نام الحان باربیدی پیش از اسلام، و آوازه‌ها و شعبات و گوشه‌های موسیقی دورهٔ اسلامی آمده است می‌پردازد.

بخش دوم، ادوار جدیدة فراهنگی، دربارهٔ تئوری موسیقی غربی است. مؤلف در ابتدا به روش‌های ثبت نت‌ها پرداخته سپس فواصل و ادوار (مُد‌های یونانی قدیم و گام‌های ماژور و مینور)، آکوردشناسی، مدولاسیون (انتقالات) و در پایان ایقاع را بررسی می‌کند. واژه‌گزینی هدایت برای اصطلاحات موسیقی غربی به عربی و گاه فارسی از ویژگی‌های متمایز مجمع‌الادوار نسبت به سایر آثار منتشر شده در این باره است.